

วิจารณ์หนังสือ

History and Peasant Consciousness in South East Asia,

Edited by Andrew Turton & Shigeharu Tanabe, National Museum of Ethnology, Osaka, 1984, 420 pp.

ทศพร แก้วเนน

หนังสือเล่มนี้ประกอบด้วยบทความทั้งหมด ๑๒ บท ซึ่งได้มาจากการรวบรวมบทความจากการสัมมนา International Ethnological Symposium ครั้งที่ ๖ เกี่ยวกับหัวข้อที่มีชื่อเดียวกับหนังสือ ณ เมืองโอซากา ประเทศญี่ปุ่น ในระหว่างวันที่ ๒๐-๒๗ พฤศจิกายน ๑๙๘๒

บทความแต่ละบทนั้นมีความแตกต่างกันหลากหลายกันอย่างมากทั้งในแง่สภาพความเป็นจริงของประเทศต่าง ๆ ในเอเชียอาคเนย์ ที่ถูกเลือกมาศึกษา (เป็นเรื่องเกี่ยวกับประเทศไทย ๓ เรื่อง) ทั้งในแง่ช่วงระยะเวลาที่เลือกมาศึกษาซึ่งครอบคลุมตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางความหลากหลายนี้ เราก็จะพบความสนใจร่วมกันในหลายประการด้วยกัน ตัวอย่างเช่น ทุกบทความต่างก็ให้ความสนใจที่จะทำการศึกษา "ประวัติศาสตร์และจิตสำนึกอุดมการณ์ของชาวนา" โดยใช้วิธีการมองมาจากแง่มุมต่าง ๆ กัน เช่น มองจากด้านระบบเศรษฐกิจการผลิต เช่น

บทความของ Akira Oki เรื่อง "The Dynamics of subsistence economy in West Sumatra" หรือมองจากด้านการเคลื่อนไหวชาวนา เช่น บทความของ Yoshio Yasumaru เรื่อง "Rebellion and peasant Consciousness in the Edo period" หรืออาจจะมองด้านระบบความคิดความเข้าใจและทัศนคติในเชิงอัตวิสัยของตัวชาวนาเอง เช่น บทความของ Esteban Magannon เรื่อง "Cognition of time, change and social identity : Kalinga history and historical consciousness" เป็นต้น

ถึงแม้ว่าเนื้อหาหลักที่ศึกษาจะเป็นเรื่องของประวัติศาสตร์ แต่ก็มีลักษณะที่แตกต่างอย่างเด่นชัดจากงานประวัติศาสตร์ทั่วไป กล่าวคือ เป็นการพิจารณาประวัติศาสตร์ในทัศนะใหม่ ที่พยายามจะนำเอาลักษณะสหวิทยาการจากศาสตร์อื่น ๆ มาใช้อธิบาย ทั้งนี้เราอาจจะเข้าใจได้ เมื่อสำรวจดูภูมิหลังทางการศึกษาของผู้เขียนบทความแต่ละท่าน ซึ่งประกอบด้วยนักรัฐศาสตร์ นักมานุษยวิทยา และนัก

วิจารณ์สังคมศาสตร์ ๘ : ๑ (พ.ศ. - ก.ย. ๒๕๒๙.)
✓ (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), นศ ๑๕๔ - ๑๖๗

ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ เป็นต้น (มีนักวิชาการชาวเอเชียอาคเนย์ ๔ ท่าน ญี่ปุ่น ๕ ท่าน ยุโรปและอเมริกัน ๓ ท่าน) ในหลายบทความเราจะพบความพยายามที่จะนำเอาทฤษฎีใหม่ๆ ทางสังคมศาสตร์ มาใช้วิเคราะห์เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ด้วย เช่น บทความของ Andrew Turton "Limits of ideological domination and the formation of social consciousness" หรือบทความของ Shigeharu Tanabe "Ideological practice in peasant-rebellions : Siam at the turn of the Twentieth Century" เป็นต้น

✓ จุกร่วมอีกประการหนึ่งของนักศึกษาทุกท่าน ก็คือทัศนคติที่มีต่อ "ชาวนา" แต่เดิมนั้น ผู้ที่ทำการศึกษารื่องชาวนา ส่วนใหญ่มักจะสร้างภาพของ "ชาวนา" ขึ้นมาว่าเป็นกลุ่มคนที่ "นิยมปกติกักทำนา นั่งฟังพระเทศน์ และเวลาเกิดกบฏ ก็ไปเข้าร่วมกับผู้นำประหนึ่งฝูงแกะรวมทั้งมีการแสดงออกอย่างบ้า ๆ บอ ๆ ในระหว่างกบฏอีกด้วย" จากการอ่านทุกบทความในหนังสือเล่มนี้ เราจะได้ความรู้สึกรู้ว่า นอกจากนักศึกษาทุกท่านจะเล็งเห็นความสำคัญของชาวนาซึ่งมีจำนวนถึง ๔๐๐ ล้านคนในเอเชียอาคเนย์แล้ว ในทุกบทความก็ได้ออกแสดงออกซึ่งทัศนคติที่มองว่า "ชาวนาเป็นองค์ประธาน (Subject) ของประวัติศาสตร์

และยังเป็นองค์ประธานที่มีจิตสำนึกด้วย" นอกจากนั้นชาวนายังเป็นผู้ที่สร้างสรรค์ประเพณีและวัฒนธรรมหลายอย่างที่ขาดหายไปจากหน้าประวัติศาสตร์ของทางราชการอีกด้วย ต่อจากนี้ จะกล่าวถึงประเด็นสำคัญ ๆ ที่อยู่ในหนังสือเล่มนี้

๑. ปัญหารูปแบบการผลิตของชาวนาและความเกี่ยวข้องกับปัญหาเรื่องจิตสำนึก สำหรับผู้ที่ศึกษาถือแนวการวิเคราะห์แบบเศรษฐศาสตร์การเมืองในกรณีศึกษาชาวนาในรุ่นแรกนั้นมักจะได้นิยามและตัวอย่างการวิเคราะห์รูปแบบการผลิตแบบชาวนารายย่อยที่เป็นตัวกำหนดรูปการ จิตสำนึกที่ผิดพลาด (False consciousness) ของชาวนามาจากงานเรื่อง ๑๘ Brumaire ของคาร์ล มาร์กซ์ ต่อประเด็นดังกล่าวนี้ Tanabe (หน้า ๘๓) ได้กล่าวเตือนใจไว้ว่า เราไม่สามารถจะนำข้อสรุปจากการค้นคว้าของมาร์กซ์ ซึ่งทำการศึกษาเฉพาะชาวนาฝรั่งเศสในศตวรรษที่ ๑๘ มาสรุปรวม (generalize) และประยุกต์ใช้กับสังคมชาวนาอื่น ๆ ในทุกยุคสมัยได้อย่างปราศจากความคติวิพากษ์วิจารณ์ และในช่วงศตวรรษที่ ๒๐ ที่ผ่านมานี้ ได้มีการบุกเบิกค้นคว้าปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบการผลิตและจิตสำนึกของชาวนาในแนว

เศรษฐศาสตร์การเมืองเชิงวิพากษ์ (Critical political economy) อย่างมากมาย

กล่าวเฉพาะในหนังสือเล่มนี้ ในการตอบคำถามว่า เมื่อระบบทุนนิยมได้แทรกแซงเข้ามาในสังคมชาวนาของโลกที่สามนั้น มันได้ก่อให้เกิดผลกระทบอะไรตามมาบ้าง ข้อเสนอของทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองแบบเก่าที่ว่า “ระบบทุนนิยมจะทำลายลักษณะการผลิตแบบดั้งเดิมและสถาปนาระบบการผลิตแบบทุนนิยมขึ้นมาแทนนั้น” เนื้อหาของทฤษฎีดังกล่าวนี้ได้รับการพิสูจน์แล้วว่าไม่เป็นจริงในกรณีส่วนใหญ่ ทฤษฎีแบบใหม่ที่ได้รับการยอมรับมากขึ้น คือทฤษฎีการประสานโยงใย (articulation) ระหว่างรูปแบบการผลิตแบบใหม่และแบบดั้งเดิม โดยมีสมมติฐานว่า “ระบบทุนนิยมจะใช้กลยุทธ์ทั้งดำรงรักษาและทำลาย” (Conservation-dissolution) ระบบการผลิตแบบดั้งเดิมรวมทั้งสถาบันทางสังคมและการเมืองของระบบเดิม (ดูจากบทความที่ได้กล่าวถึงแล้วของ Akira Oki และบทความของ Zawawi Ibrahim “Investigating peasant consciousness in contemporary Malaysia”) ได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนในกรณีของสังคมไทยว่าสังคมไทยได้เข้าสู่ระบบทุนนิยมแบบพิเศษ กล่าวคือ ภาคล้าหลังนั้นไม่ได้ถูกทำลายแต่กลับถูกสร้างขึ้นอย่างควบคู่

ไปกับภาคก้าวหน้า (หน้า ๓๓)

ส่วน Ibrahim ได้เสนอว่า ในกรณีของมาเลเซียนี้ รูปแบบใหม่ของสังคมที่เกิดขึ้นมาจากการประสานโยงใยนี้ มิใช่ระบบทุนนิยมทั้งหมด แต่ก็มีใช้ระบบก่อนทุนนิยม (pre-capitalist) หากแต่เป็นระบบลูกผสม (hybrid form) กล่าวคือมีทั้งลักษณะความสัมพันธ์ของสังคมดั้งเดิม เช่น ลักษณะส่วนตัว (personal) ลักษณะความเป็นเพื่อน ระบบเครือญาติ ฯลฯ บวกผสมอยู่กับลักษณะความสัมพันธ์แบบทุนนิยม (หน้า ๑๔๕) ดังนั้น Ibrahim จึงเสนอให้ใช้วิธีการศึกษาด้วยการสำรวจสภาพสังคมก่อนระบบทุนนิยม และการประสานโยงใยกับระบบทุนนิยมในขั้นตอนต่าง ๆ หรือกล่าวให้ชัดเจนยิ่งขึ้นก็คือ ศึกษาการแทรกแซงของระบบทุนนิยมที่เข้าไปในชนบทในระดับต่าง ๆ กัน คือ ระดับความสัมพันธ์ทางการผลิต ความสัมพันธ์ทางการแลกเปลี่ยนและความสัมพันธ์ทางด้านการเมืองและสังคม นอกจากนี้ ยังอาจจะเป็นไปได้ในหลายกรณีที่เราจะพบว่า รูปการจิตสำนึกของชาวนานั้น ก่อตัวมาจากความสัมพันธ์ทางด้านแลกเปลี่ยนอย่างชัดเจนมากกว่าความสัมพันธ์ทางการผลิต เช่น ในกรณีของไทย Turton ได้เสนอข้อเท็จจริงที่แสดงให้เห็นว่าระบบทุนนิยมในไทยที่แทรกแซงเข้าไปใน

ชนบทนั้น จะเน้นการควบคุมด้านความสัมพันธ์ด้านการแลกเปลี่ยนมากกว่าด้านความสัมพันธ์ทางการผลิต ทั้งนี้โดยอาศัยโครงการต่าง ๆ ของรัฐ เช่นโครงการสร้างงานในชนบท รวมทั้งระบบการค้าของภาคเอกชน ที่ได้จัดตั้งเข้าไปในชนบทมากยิ่งขึ้น ทุกที ลักษณะดังกล่าวส่งผลให้จิตสำนึกของชาวนาสมัยใหม่เกี่ยวข้องกับวงเวียนอยู่กับปัญหาระบบเงินตราเป็นส่วนใหญ่ เช่นชาวนามีความรู้ดีกว่า ปัญหาใหญ่ของตนคือ ปัญหาด้านการตลาด (หน้า ๓๕)

เราจึงเห็นได้ว่า กลยุทธ์ของระบบทุนนิยมดังกล่าวจะมีผลกระทบถึงการก่อตัวของรูปการจิตสำนึกในหลายด้านด้วยกัน Ibrahim ให้ข้อสรุปในกรณีของชาวนามาเลเซียซึ่งเคยผ่านประสบการณ์ของการตกเป็นประเทศอาณานิคมว่า ระบบทุนนิยมจะดำรงรักษาฐานะของกลุ่มชนชั้นปกครองท่าเอาไว้ในด้านประเพณีและศาสนา เพื่อปกครองคนพื้นเมือง ดังนั้นกระบวนการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอด (reproduction) จิตสำนึกด้านเชื้อชาติจึงดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง หรือเราอาจจะกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า ชนชั้นชาวนาได้ถูกระบบทุนนิยมสถาปนาให้มีจิตสำนึกที่แสดงออกทางด้านเชื้อชาติมากกว่าจิตสำนึกทางชนชั้น ในบทความเรื่อง "Peasant political consciousness in west

Sumatra : A Reanalysis of the communist uprising of 1927" ของ Joel Kahn ได้ให้ข้อสรุปผลการศึกษาที่สอดคล้องกับข้อสังเกตดังกล่าวมาข้างต้นว่า แม้ว่าชาวนาในสุมาตราตะวันตกจะได้รับอิทธิพลทางความคิดจากการทำงานโฆษณาทางด้านอุดมการณ์ ของการต่อสู้ทางชนชั้นจากพรรคคอมมิวนิสต์อินโดนีเซียก็ตาม แต่ในบางครั้งก็ยังปรากฏว่า การต่อต้านระบบใหม่ที่ประชาชนแสดงออกนั้นจะอยู่ในรูปแบบของจิตสำนึกทางศาสนาและชาตินิยม มากกว่าจิตสำนึกทางชนชั้น ในสายตาของชาวนานั้น "ผู้ชูครีต" มิได้ถูกมองแต่เฉพาะในแง่ "นายทุน" อย่างเดียวเท่านั้น หากแต่ถูกมองในแง่ที่เป็น "ชาวคัทซ์" และ "ชาวคัทซ์" คือ "ผู้ที่มีใช้ชาวมุสลิมที่นับถือศาสนาอิสลาม" หรือ "เป็นผู้ที่ไม่เชื่อถือในศาสนาอย่างแท้จริง" กลยุทธ์ดังกล่าวของระบบทุนนิยมอาจจะก่อให้เกิดสมานฉันท์จอมปลอมกันแนวลึง (false - vertical solidarity) ระหว่างชาวนากับกลุ่มผู้ปกครองดั้งเดิม

นอกจากนั้น ในบางเงื่อนไข ระบบทุนนิยมก็อาจจะไม่ทำลายชนชั้นชาวนาให้กลายเป็นกรรมกรด้วย (โดยเฉพาะในกรณีที่มีปริมาณกรรมกรเพียงพออยู่แล้ว) แต่ระบบทุนนิยมจะมีวิธีการบีบบังคับให้ชนชั้นชาวนา

รับใช้ระบบทุนในแง่มุมมองอื่น ๆ (หน้า ๑๔๐) ดังนั้น กระบวนการแตกออกเป็นสองขั้ว (Polarization) จึงมิใช่เป็นปรากฏการณ์ที่จำเป็นต้องเกิดขึ้นเสมอไปในชนบท J. Kahn จึงให้เห็นเหตุผลที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ที่ชาวนาในสมุทราตะวันตกไม่ได้กลายเป็นกรรมกรทั้งหมด หลังจากที่เกิดการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจนั้นว่า อาจจะเนื่องมาจากการที่มีทางเลือกทางอื่น ๆ ที่เคยมีรากฐานอยู่ในสังคมมาก่อน โดยเฉพาะค่านการค้ารายย่อย การเก็บของป่าขาย เลี้ยงสัตว์ เป็นต้น

นอกจากจะศึกษาถึงกระบวนการแทรกแซงของระบบใหม่แล้ว ยังจำเป็นต้องศึกษาถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการแทรกแซงนั้น J. Kahn สรุปว่า ในกรณีของสังคมชาวนาในสมุทราตะวันตก ผลจากการแทรกแซงของระบบใหม่ทำให้สังคมชาวนาต้องมีการปรับตัว เช่น ความต้องการรายได้เป็นเงินสดมีมากขึ้น (เพราะเกิดมีระบบการเก็บภาษีรายได้เป็นตัวเงิน) มีการเติบโตของกลุ่มคนที่ยังชีพด้วยการขายแรงงาน ลักษณะการเช่าที่ดินเปลี่ยนแปลงไป ลักษณะปัจเจกชนนิยมมีสูงขึ้น ส่วน J. Scott ในบทความเรื่อง "History according to winner and losers" ได้ชี้ให้เห็นผลกระทบของการนำระบบปลูกพืช

๒ ครั้ง และการนำเครื่องจักรการเกษตรเข้าไปในสังคมชาวนาทะเลเซี่ย และได้ทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมแบบเดิมที่เน้นการช่วยเหลือกันระหว่างคนรวยและคนจนแตกสลายไป ระบบใหม่ทำให้คนรวยรวยมากขึ้น และคนจนยิ่งจนลง กล่าวคือได้ขยายความแตกต่างในชนบทให้เพิ่มมากขึ้น

การเปลี่ยนแปลงทฤษฎีวิเคราะห์การแทรกแซงของระบบทุนนิยมเป็นแบบใหม่ ทำให้ต้องมีการปรับแนวการวิพากษ์ชนชั้นในชนบทเช่นกัน (Turton เสนอว่าเกณฑ์ที่จะจัดการสังกัดชนชั้นกรรมาสีพนั้น จะใช้คู่แต่เฉพาะลักษณะกรรมสิทธิในปัจจุบันการผลิต (การเป็นเจ้าของที่ดิน) นั้นไม่เพียงพอเสียแล้ว เพราะในระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ ปัจจัยการผลิตมิใช่เป็นปัจจัยตัวเดียวที่ใช้ในกระบวนการควบคุมแรงงาน เพราะระบบทุนนิยมสามารถจะใช้ปัจจัยอื่น ๆ เช่น เงินทุนที่จะซื้อปุ๋ยราคาขายผลผลิต ฯลฯ เข้ามาควบคุมแรงงานด้วย Turton ได้ยืนยันจากการสัมภาษณ์ความรู้สึกของชาวนาไทยสมัยใหม่ว่า "ถึงแม้จะมีชื่อว่าเป็นชาวนา แต่ก็มีความรู้สึกเสมือนว่า เหมือนคนรับจ้างทำนาบนที่นาของตัวเอง" (หน้า ๓๓)

อีกแนวความคิดหนึ่งที่เกิดขึ้นมาควบคู่กับแนวคิดเรื่อง "ชนชั้น" คือแนวความคิด

เรื่อง "ประชาชน" Ernesto Laclau (อ้างในบทความของ Ibrahim และ Turton ได้ตั้งข้อสังเกตจากประสบการณ์ในประเทศต่าง ๆ ในลาตินอเมริกาว่า แนวความคิดเรื่อง "ชนชั้น" มักจะเกิดขึ้นควบคู่กันไปกับแนวคิดเรื่อง "ประชาชน" อยู่เสมอ ๆ และ Laclau ได้เสนอให้เปลี่ยนทฤษฎีของความขัดแย้งระหว่างชนชั้นนายทุนกับชนชั้นกรรมมาชีพ มาเป็นความขัดแย้งระหว่าง "ประชาชน" กับ "กลุ่มอำนาจ" (power bloc) ทฤษฎีนี้พัฒนามาจากรากฐานทางความคิดเรื่อง power bloc ในสังคมของ Gramsci และได้ให้กำเนิดกับการแยกการวิเคราะห์ระหว่าง "อุดมการณ์ทางชนชั้น" และ "อุดมการณ์ที่มีใช้ชนชั้น" (class/non-class ideology) รวมทั้งการประสานโยงใยระหว่างอุดมการณ์ทั้งสองชนิดนี้ที่นักทฤษฎีรุ่นต่อ ๆ มา เช่น G. Therborn ได้นำมาพัฒนาให้ละเอียดมากขึ้น

ประเด็นสุดท้ายที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการผลิตของชาวนา คือเรื่องระบบเศรษฐกิจแบบพออยู่พอกิน (Subsistence economy) ซึ่ง J.C. Scott ได้เคยนำเสนอไว้ในหนังสือชื่อ "The Moral economy of peasantry (1976) Oki ได้ขยายประเด็นเกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจแบบพออยู่พอกินของชาวนาว่า เราจะต้องไม่มองระบบเศรษฐกิจดังกล่าวแบบโดดเดี่ยวและหยุคหนึ่ง

เพราะในสภาพความเป็นจริง ระบบเศรษฐกิจแบบดังกล่าวจะต้องมีการติดต่อกับหมู่บ้านอื่นๆ และยังต้องมีการติดต่อกับระบบตลาดอีกด้วย นอกจากนั้น เขายังได้สำรวจบรรดากฎเกณฑ์ต่างๆ ที่ช่วยดำรงรักษาระบบเศรษฐกิจดังกล่าว เช่น กฎทางด้านสังคม (เช่น กฎการห้ามขายที่ดิน ซึ่งบรรพบุรุษมอบให้เป็นมรดก) กฎเกณฑ์ด้านความเป็นอิสระของหมู่บ้านและระบบประเพณีดั้งเดิม ซึ่งเป็นปัจจัยที่จะขาดเสียมิได้ของระบบพออยู่พอกิน เป็นต้น หากเมื่อใดที่กลไกเหล่านี้ ถูกทำลายหรือถูกบีบบังคับให้เกิดการชะงักงันจนทำงานไม่ได้ ระบบเศรษฐกิจแบบพออยู่พอกินจะไม่สามารถดำรงอยู่ได้ลอย ๆ ด้วยตัวของมันเอง

ต่อจากประเด็นดังที่ได้กล่าวมานี้ Oki ยังได้เสนอให้มีการศึกษาทบทวนว่า ภายใต้เงื่อนไขเศรษฐกิจแบบใดบ้าง ซึ่งสิ่งที่ Scott เรียกว่า "จริยธรรมแห่งการพออยู่พอกิน" (Subsistence ethic) จะดำรงอยู่ได้ นอกจากนั้น เขาได้ปฏิเสธสมมติฐานของ Scott ที่เสนอว่าหลักการสำคัญของจริยธรรมแห่งการพออยู่พอกินเป็นหลัก "ปลอดภัยไว้ก่อน" เสียให้น้อยที่สุด" นั้นมีหลายกรณีที่หลักการดังกล่าวไม่เป็นจริง

งานของ Motomitsu Uchibori เรื่อง "Transformation of Iban social conscious-

ness” ให้เห็นตัวอย่างของการศึกษาความสัมพันธ์ควบคู่ในระหว่างการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตพอยังชีพ (สภาพทางภาวะวิสัย) กับประสบการณ์ทางต้านอัตวิสัย เช่น จิตสำนึกในการมองคุณเอกลักษณ์ทางสังคมกลุ่มชนชาติ ในรัฐชารวัด เช่น มีการนำเอาหลักเกณฑ์ด้านการผลิตมาแบ่งแยกเอกลักษณ์ของตนกับกลุ่มอื่นว่า “เราเป็นพวกปลูกข้าวกินข้าว คนอื่นเป็นพวกไม่ปลูกข้าวไม่กินข้าว” (หน้า ๒๒๓) ดังนั้น เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิต เช่น มีการปลูกพืชอย่างอื่นแทนข้าว จึงมีผลกระทบไปถึงปัญหาจิตสำนึกต้านเอกลักษณ์ของกลุ่ม

๒. ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้านกับรัฐ*

การศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้านกับรัฐนี้ อาจจะแบ่งได้เป็น ๓ แนวคือ (๑) กลุ่มที่ศึกษาเน้นเรื่องรัฐ (๒) กลุ่มที่ศึกษาเน้นเรื่องหมู่บ้าน (๓) กลุ่มที่ศึกษาเน้นสิ่งที่อยู่ระหว่างรอยต่อระหว่างรัฐกับหมู่บ้าน

แนวทางที่สามนี้นับว่าเป็นแนวทางค่อนข้างใหม่ล่าสุดที่เริ่มมีการให้ความสนใจบรรดากลุ่มหรือโครงสร้างอำนาจภายในหมู่บ้านที่มีความสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบรับใช้ ต่อรอง หลอกลวง ขึ้นต่อ ฯลฯ กับอำนาจภายนอกทั้งด้านอำนาจรัฐหรือระบบตลาด แนวทางการศึกษาแบบนี้สามนี้สอดคล้องกับทฤษฎีสังคมนิยมมาร์กซ์สมัยใหม่ที่เริ่มมีการเน้นแนวคิดเรื่อง “ตัวสื่อกลาง” (Mediator หรือ intermediaries) อันเป็นแนวคิดที่มาร์กซ์ได้กล่าวถึงไว้ แต่ได้ถูกละเลยมาเป็นเวลานาน

งานของ Onghokham เรื่อง “The jago in colonial Java, Ambivalent champion of the people” และ Masaya Shiraishi “State, village and vagabond : Vietnamese rural society and the Phan Ba Vanh rebellion” ต่างก็มีความสนใจร่วมกันที่จะศึกษา “Third parties” ที่อยู่กลางระหว่างหมู่บ้านกับรัฐ Onghokham ได้สำรวจ jago ประเภทต่าง ๆ ที่ทำหน้าที่เป็นตัวกลางระหว่างหมู่บ้านกับรัฐที่

* การศึกษาในเรื่องดังกล่าวนี้ได้รับความสนใจมากขึ้นในวงวิชาการบ้านเรา ราชการล่าสุดได้แก่การสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “ทฤษฎีและวิธีการศึกษาเรื่องท้องถิ่น” จัดโดยสมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์ฯ ร่วมกับสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ณ วันที่ ๕-๑ ธันวาคม ๒๕๒๘ โรงแรมซีวี พทยา

อนึ่งการสัมมนาไทย-ยุโรปครั้งที่ ๓ ซึ่งจัดขึ้นในเมืองไทยก็จัดเรื่องทำนองนี้เช่นกันคือ “Village and State in Thai Studies” โดยสถาบันไทยคดี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ณ ๘-๑๒ เมษายน ๒๕๒๘ โรงแรมรถไฟ หัวหิน

(รายงานข่าวย่อ) ของการสัมมนาครั้งนี้ได้จาก ชาญวิทย์ เกษตรศิริ “ทฤษฎีกับการพรรณา ปัญหาของนามธรรมกับรูปธรรม” ศิลปวัฒนธรรม ๖ : ๘ (มิถุนายน ๒๕๒๘), หน้า ๑๖-๑๘

มีมาตั้งแต่อดีต (ก่อนอาณานิคม) จนถึงปัจจุบัน (หลังอาณานิคม) เพื่อศึกษาคุณลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไป รวมทั้งวิถีการทำหน้าที่ที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยและความต้องการของรัฐและชาวบ้าน Jago ในชวาได้แก่ตัวบุคคลที่สังกัดอยู่ในโครงสร้างอำนาจภายในหมู่บ้าน ซึ่งทำหน้าที่รับใช้เจ้าศักดินา เจ้าอาณานิคม หรือเป็นตัวแทนเป็นปากเป็นเสียงให้แก่ชาวบ้าน ผู้ศึกษาได้ตั้งข้อสังเกตว่า ความต้องการ Jago นี้เกิดขึ้นทั้งจากทางรัฐและทางค่านิยมชาวบ้าน ทั้งนี้เนื่องจากบรรดาผู้นำของทางบ้านเมืองที่สังกัดอยู่ในระบบราชการ (เช่น ผู้ใหญ่บ้าน นายอำเภอ) นั้น ต่างก็ถูกแยกตัวออกจากชีวิตจริงของประชาชนจนไม่สามารถจะรู้อันรู้หนากับปัญหาของชาวบ้านได้ ทั้งนี้จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการมีตัวกลางแบบใหม่ที่สามารรถทำหน้าที่จริง ๆ ขึ้นมา

✓ Shiraiishi ได้ศึกษา "Third parties" ที่อยู่ในรูปแบบของ "คนจรจัดหรือโจร" ที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์เวียดนาม ช่วงปี ค.ศ. ๑๘๐๐ ขึ้นมา เขาได้ค้นหาวามีเงื่อนไขอะไรบ้างที่ทำให้เกิด "โจรผู้ร้าย" ชุกชุมขึ้นมา เช่น ภัยธรรมชาติ ภัยสังคม การขาดการดูแลจากผู้ปกครอง หรือความเอาใจใส่ของเจ้านายจากส่วนกลางนั้นไม่สามารถเดินทางไปถึงประชาชนที่เดือดร้อนได้ เพราะติดขัดที่ลักษณะ

คอร์รัปชั่นของข้าราชการชั้นผู้น้อย เป็นต้น โดยทั่วไปแล้ว "ตัวสื่อกลาง" ในรูปแบบโจรผู้ร้ายนี้อาจจะเป็นภัยทั้งต่ออำนาจรัฐและต่อหมู่บ้านด้วย อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษาได้แสดงให้เห็นว่าในหลายกรณี "คนจรจัดหรือโจร" เหล่านี้ได้ยกระดับขึ้นมาเป็นหัวหน้ากบฏเมื่อมีปัจจัยสนับสนุนต่าง ๆ มาเอื้ออำนวย เช่น ความสามารถส่วนตัวของผู้นำ ชาวบ้านมีความต้องการเปลี่ยนแปลงระบบ รัฐมีจุดอ่อน ได้รับความช่วยเหลือจากปัญญาชนทางกลุ่ม เป็นต้น ลักษณะการศึกษาดังกล่าวนี้คล้ายคลึงกับแนวคิดเรื่อง "โจรสังคม" (social bandit) แบบโรบินฮู้ดที่เรารู้จักกันดี ซึ่ง Hobsbawm ได้ริเริ่มศึกษาเอาไว้

ในส่วนที่เกี่ยวกับการศึกษารัฐนั้น ปัจจุบันมักจะมุ่งเน้นคุณลักษณะพัฒนาการที่คลี่คลายไปของรัฐในมิติต่าง ๆ เช่น รัฐศักดินาที่ปรับตัวรัฐอาณานิคม และรัฐหลังอาณานิคม เป็นต้น Ongkhokham เปรียบเทียบให้เห็นลักษณะของรัฐชวาแบบดั้งเดิมที่ไม่สู้จะมีระบบระเบียบนัก และมีความสับสนวุ่นวายมาก กับลักษณะของรัฐในช่วงอาณานิคมที่มีการจัดระบบอย่างดีเพื่อให้มีประสิทธิภาพในการรับใช้ผลประโยชน์ของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่กำลังสถาปนาขึ้นมา ส่วน Turton ได้สรุปผลการศึกษารัฐไทยสมัยใหม่ว่ามีลักษณะพิเศษ ๒

ประการคือ (๑) บรรดาชนไกรรัฐต่าง ๆ ได้เข้าไปแทรกแซงผูกขาดอยู่ในมิติของ civil society ก่อนข้างมาก (๒) ในท่ามกลางบรรดากลุ่มรัฐทั้งหลายต่างมีแนวโน้มที่แตกต่างกันอย่างมาก นับตั้งแต่พวกอนุรักษนิยมและหัวชนฝา พวกเสนอทางเลือกใหม่ พวกปฏิรูป และอื่น ๆ

นอกจากนั้น Turton ยังได้ทำการวิเคราะห์กระบวนการสร้าง power bloc ตามแนวคิดของ Gramsci ที่เป็นปรากฏการณ์ซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจนในกรณีของประเทศไทย คนกลุ่มน้อยกลุ่มหนึ่งจากทุกชนชั้นจะถูกดึงเข้ามา ผืนกรรมตัวกันเป็น power bloc และเกิดเป็นสมานฉันท์แนวตั้ง (vertical solidarity) ตั้งแต่ชั้นชั้นบนสุดจนถึงล่างสุดของสังคมโดยการใช้เส้นสายความสัมพันธ์ทั้งแบบใหม่ประสานกับแบบเก่า ความสัมพันธ์แบบเป็นทางการ ประสานกับแบบไม่เป็นทางการ ในการบรรลุมารกิจนี้ บทบาทของสถาบันที่ไม่ใช่รัฐ (non-state institution) จะมีเพิ่มมากขึ้น กิจกรรมของกลุ่มสถาบันเหล่านี้ จะครอบคลุมกว้างขวางมาก โดยประสานทั้งกิจกรรมใน politic society และ civil society เข้าด้วยกัน เช่น งานพัฒนา งานอบรมทางการเมือง งานการแพทย์ เก็บข่าว สร้างถนน สร้างเขื่อน ฯลฯ Turton ได้สรุปว่า กระบวนการดังกล่าวเป็นความ

พยายามของรัฐที่จะปรับตัวเข้าสู่ระบบการเมืองแบบใหม่ของแนวทางการเลือกตั้งทางรัฐสภา

ในส่วนที่เกี่ยวกับการศึกษาหมู่บ้านนั้น บทความของฉัตรทิพย์ นาถสุภา เรื่อง "The Ideology of Holy Mem in Revolts in Northeast Thailand" เป็นตัวอย่างแบบฉบับของบทความอื่น ๆ ที่เน้นถึงคำ "ความมีอิสระระดับหนึ่งของหมู่บ้าน" ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปจากทัศนะการศึกษาแบบเดิม ๆ ที่มักจะมองว่าหมู่บ้านจะถูกกำหนดจากอำนาจภายนอกอยู่ตลอดเวลา ฉัตรทิพย์ ได้เสนอว่าในสภาพความเป็นจริง หมู่บ้านนั้นมี "ความสัมพันธ์อิสระระดับหนึ่ง" (relative autonomy) ทั้งในด้านสภาพความเป็นจริงทางวัตถุและทั้งด้านความรู้สึกนึกคิด ดังนั้น หมู่บ้านจึงเป็นแหล่งที่เก็บสะสมจิตสำนึกที่เป็นอิสระของชุมชนซึ่งจะแสดงออกให้เห็นได้ชัดเจนที่สุดในรูปแบบของการต่อต้านชนิดต่าง ๆ และยังเป็นรูปแบบอุดมคติสำหรับสังคมที่จะเปลี่ยนไปอีกด้วย อย่างไรก็ตาม ในที่นี้มีข้อเตือนใจว่า ในการวิเคราะห์หมู่บ้านนั้น จำเป็นต้องระมัดระวังที่จะสร้างภาพของหมู่บ้านให้มีลักษณะเป็นเนื้อเดียวกัน (homogenous) เพราะในความเป็นจริงภายในหมู่บ้านเอง ก็ประกอบด้วยโครงสร้างของคนหลายกลุ่ม หลายชนชั้นที่มาประกอบกัน

๓. การศึกษาเรื่องจิตสำนึกและอุดมการณ์*

ทฤษฎีการศึกษาเรื่องจิตสำนึกและอุดมการณ์ อาจแบ่งออกได้เป็น ๒ แนวทางใหญ่ ๆ แนวทางแรก คือ พวกที่ใช้สมมติฐานเรื่องฐานเศรษฐกิจและโครงสร้างส่วนบน (base-superstructure) โดยที่จิตสำนึกอุดมการณ์จะมีฐานะอยู่ในโครงสร้างส่วนบนที่สะท้อนสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในฐานะข้างล่าง แนวทางที่สอง คือพวกที่ใช้สมมติฐาน เรื่องการดำรงอยู่และจิตสำนึก (being/consciousness) โดยอธิบายว่า ภาคปฏิบัติการ (practice) ใน คำนต่าง ๆ จะเป็นตัวสื่อกลาง (mediator) ระหว่างการดำรงอยู่และการเกิดจิตสำนึก แนวทางนี้จะมองการเกิดจิตสำนึกหนึ่ง ๆ ในลักษณะ กระบวนการ (process) และเน้นภาคปฏิบัติ การของมนุษย์ (subject) ภายใต้เงื่อนไขตาม ภาวะวิสัย

เราอาจจะกล่าวได้ว่า บทความทุกบทใน หนังสือเล่มนี้ได้ยึดวิธีการวิเคราะห์จิตสำนึกอู กุมการณ์ในแบบแนวทางที่สองเป็นหลัก นอกจาก นั้น ก็ยังได้ใช้ความหมายของจิตสำนึกและ อุดมการณ์ตามแบบของ Gramsci ที่กล่าวว่า "ใน วัฒนธรรมและอุดมการณ์นั้น ล้วนแต่เป็นสนาม

แห่งการต่อสู้และขัดแย้งอยู่ตลอดเวลา แต่ละ ฝ่ายต่างก็มีภาคปฏิบัติการเพื่อครองฐานะที่ เหนือกว่า (hegemony) ในสนามแห่งนี้" แนว คิดดังกล่าวเป็นพื้นฐานสำหรับวิธีการเข้าสู่ ปัญหา (approach) ในการวิเคราะห์เรื่องวัฒน ธรรม (ซึ่งคัดค้านวิธีการเข้าสู่ปัญหาของจิต สำนึกหน้าที่และโครงสร้างนิยมแบบอนุรักษ) ว่าเราจะต้องไม่มองดูแต่ด้านที่เป็นปีกแผ่น กงทน ต่อเนื่องของความคิดและค่านิยมใน วัฒนธรรมแต่เพียงด้านเดียว หากแต่เราจะ ต้องมองดูด้านที่ขัดแย้ง ไม่ประสานเป็นเนื้อ เดียวกันด้วย เราต้องไม่ละเลยมองข้ามรูปแบบ ความพยายามในการต่อสู้ในชีวิตประจำวัน ต้อง ให้ความสนใจกับความคิดริเริ่มสร้างสรรค์แบบ ใหม่ การตีความอดีตแบบใหม่ ๆ (หน้า ๖) ที่คณะดังกล่าวนี้เป็นสิ่งจำเป็นมากโดยเฉพาะ เมื่อเราต้องการจะตอบคำถามว่า จิตสำนึก และอุดมการณ์ต่อต้านระบบใดที่กำลังเกิดขึ้นมาได้ อย่างไร

โดยปกติ เรามักจะคุ้นเคยกับการอธิบาย ว่า "อุดมการณ์และจิตสำนึกนั้นสามารถจะทำ ให้เกิดอะไรได้บ้าง" แต่ในบทความของ หนังสือเล่มนี้ ได้แสดงวิธีการวิเคราะห์ ชี้ด จำกัด ของการทำงานของอุดมการณ์หนึ่ง ๆ

* สำหรับผู้อ่านที่สนใจเค้าโครงทางทฤษฎีของเรื่องข้างต้นอาจดูได้จาก กาญจนา แก้วเทพ จิตสำนึกของชาวนา : ทฤษฎีและแนวการวิเคราะห์แบบเศรษฐศาสตร์การเมือง, สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, กรุงเทพฯ, ๒๕๒๑ และกาญจนา แก้วเทพ, "อุดมการณ์ : แนวคิดและแนววิเคราะห์", วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง, ๓ : ๓ (๒๕๒๑), หน้า ๑-๔๐

โดยเฉพาะ โนกรีดีของสังคมไทยในสมัยใหม่ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การตั้งคำถามว่า “อุดมการณ์และจิตสำนึกนั้นจะทำอะไรไม่ได้บ้าง” โดยอาศัยพื้นฐานแนวคิดการอธิบายของ Gramsci ที่กล่าวว่า ตามปกติรัฐจะมีกลไก ๒ ชนิด คือกลไกด้านการปราบปรามและกลไกด้านอุดมการณ์ ในภาวะปกติรัฐจะใช้กลไกด้านอุดมการณ์เป็นหลัก จนกระทั่งเมื่อกลไกด้านนี้ทำงานไม่ได้ผลจนก่อให้เกิดวิกฤติการณ์ทางด้านอุดมการณ์ เมื่อนั้นรัฐก็จำเป็นต้องนำเอากลไกด้านการปราบปรามมาใช้ แต่ก็ใช้กลไกนี้อยู่เพียงชั่วระยะเวลาหนึ่งที่เป็นเท่านั้น แล้วก็หวนกลับไปใช้กลไกด้านอุดมการณ์ต่อไป ดังนั้น เมื่อใดก็ตามที่เกิดการปราบปรามอย่างรุนแรงในสังคมก็เป็นสัญญาณบ่งบอกให้ทราบว่า ได้เกิดข้อขัดข้องทางเทคนิคของกลไกด้านอุดมการณ์ขึ้นมาแล้ว นอกจากนั้น Turton ยังแสดงให้เห็นต่อไปอีกว่า สำหรับสังคมไทยยุคใหม่นั้น แม้แต่กลไกด้านการปราบปรามของรัฐเองก็มีขีดจำกัดอย่างมาก ดังนั้นทางออกที่เหลือก็คือการใช้กลไกนอกภาครัฐ (non-institutional apparatus) มาทำงานทั้งด้านการปราบปรามและด้านการครอบงำทางอุดมการณ์ ข้อเท็จจริงดังกล่าวนอกจากจะช่วยอธิบายการใช้กำลังรุนแรงในสังคมแล้ว ก็ยังช่วยทอข่ายข้อเสนอเกี่ยวกับขีดจำกัดของอุดม-

การเด่นชัด (dominant ideology) ทุกอุดมการณ์ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า “แม้ว่าอุดมการณ์หลักจะสามารถ วางขอบเขต (set limit) ให้กรอบความคิดของคนเราได้ แต่มันก็ไม่เคยสามารถกำหนด (determine) การอธิบายภายในกรอบความคิดของคนเราได้เลย”

ในบทความของ Turton และ Tanabe ได้นำทฤษฎีหลายทฤษฎีมาตอบคำถามว่า “จิตสำนึกและอุดมการณ์ต่อต้านระบบเกิดขึ้นได้อย่างไร” เช่น ข้อเสนอของ Gellner ที่กล่าวว่า “ในขณะที่อุดมการณ์ให้หลักประกันเรื่องความมั่นคง ในโลกแห่งความเป็นจริงนั้นก็แสนที่จะเต็มไปด้วยความไม่แน่นอน” (หน้า ๖๓) หรือทฤษฎี “ประเพณีแห่งการเลือก” (Selective tradition) และ “จิตสำนึกที่วิพากษ์วิจารณ์” (critical consciousness) ของ R. Williams และสมมติฐานของ M. Bloch (ในบทความของ Tanabe) Turton ได้นำเอาทฤษฎีเหล่านี้มาทำการวิเคราะห์การต่อสู้ทางอุดมการณ์ในสังคมไทยสมัยใหม่ ในขณะที่ Tanabe ประยุกต์ใช้และปรับปรุงสมมติฐานของ M. Bloch ในการวิเคราะห์ทฤษฎีขบวนการในอดีต

ทฤษฎีเรื่อง “การประสานโยงใย” (articulation) ที่ได้กล่าวถึงไปแล้วในตอนนั้นสามารถที่จะนำเอามาอธิบายในปริทัศน์เรื่องจิตสำนึก

และอุดมการณ์ได้เช่นเดียวกัน Ibrahim, Uchi-bori และ Magannon ต่างได้แสดงให้เห็นว่ามีการประสาน โยง โยกันระหว่างจิตสำนึกทางชนชั้น จิตสำนึกทางเชื้อชาติ จิตสำนึกที่เป็นสากลเกี่ยวกับศักดิ์ศรีและความเสมอภาคของมนุษยชาติเป็นต้น

นอกจากทฤษฎีบางทฤษฎีทางจิตสำนึกอุดมการณ์ที่มีการรับรู้กัน ในวงวิชาการไทยในระดับหนึ่งแล้ว ในหลายบทความยังได้มีความพยายามที่จะนำทฤษฎีจิตสำนึกอุดมการณ์ที่ค่อนข้างใหม่มากมาย ใช้อธิบายกรณีรูปธรรมต่าง ๆ เช่น ทฤษฎี "Interpellation" (หมายถึงการ labelling และการ address ปัจเจกบุคคลให้มาขึ้น ต่อองค์ประธานตัวใหญ่องค์หนึ่ง Subject ของ L. Althusser ซึ่งอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างปฏิบัติการด้านภาษา (practice of ideological discourse) กับอำนาจในสังคมหรือทฤษฎีเรื่อง เทคนิคทางการเมืองของร่างกาย (political technology of body) อันได้แก่การใช้ร่างกายเป็นที่รองรับการใช้อำนาจหรือเรื่องการสำรวจตรวจตราสอดส่อง (surveillance) และแบบวิธีต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการใช้อำนาจของ M. Foucault เป็นต้น

นอกเหนือไปจากด้านความแปลกใหม่ในการนำทฤษฎีใหม่ ๆ มาใช้ในการวิเคราะห์จิตสำนึกอุดมการณ์แล้ว ในหลายบทความก็ยังมีคำแนะนำวิธีการศึกษาจิตสำนึกอุดมการณ์แบบใหม่ ๆ เช่นงานของ Scott ที่เสนอให้ศึกษาจิตสำนึกของคนกลุ่มต่าง ๆ (ที่มีฐานะเป็นผู้แพ้และผู้ชนะจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์) โดยดูจากทัศนคติการเลือกตีความการเลือกรำลึกถึงบรรดาเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ที่ได้เกิดขึ้นแล้วให้สอดคล้องกับความต้องการในปัจจุบันของชน Magannon ก็ได้ใช้วิธีการศึกษาที่คล้ายคลึงกันในการศึกษา "ประวัติศาสตร์ของความรู้สึกนึกคิด" (Histoire ed mentalite) ของชาว Kalinga ในฟิลิปปินส์ และยังให้ข้อเตือนใจเกี่ยวกับมิติทางทันเวลาและประวัติศาสตร์ที่เราอาจจะพบในวัฒนธรรมอื่น ๆ ว่า ประวัติศาสตร์ในสังคมและวัฒนธรรมอื่นนั้นอาจจะไม่จำเป็นเรื่องที่ได้รับการบันทึกชี้ชัดเขียน และยังไม่จำเป็นต้องมีลักษณะของกาลเวลาเป็นเส้นตรง (linear) แบบประวัติศาสตร์ในวัฒนธรรมของเราด้วย

๕. การวิเคราะห์การต่อต้าน

Tanabe ได้ชี้ให้เห็นจุดอ่อนของแนว

* ในส่วนที่เกี่ยวกับงานของ Foucault ในภาษาไทยอาจดูได้จากเช่น, "แนะนำและวิจารณ์เรื่อง The History of Sexuality (ของ Michel Foucault), ใน ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, การเมืองมนุษย์: รัฐศาสตร์ ทวนกระแส, สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๒๘, หน้า ๒๐๗-๒๒๑ และข้อเขียนของวิภากร เชื้อขงกุล, มิเชลฟูโกด์: ทัศนะต่อประชาชน" และธนศ วงศ์ยานนาวา, "มิเชล ฟูโกด์: ปัญญาชน ความจริง อำนาจ", พิมพ์ในวารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง, ๕ : ๑-๒ (๒๕๒๘).

ทาง ๒ แนวที่ใช้อธิบายว่า “เหตุใดชาวนาจึงทำการต่อต้านระบบที่เป็นอยู่” คือแนวทางเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดแบบหยาบ ๆ (crude economic determinism) และแนวทางการตีความวัฒนธรรมอย่างหยุดนิ่ง (static cultural interpretation) และเขาได้ชี้ให้เห็นว่า ถึงแม้ว่าทฤษฎี Moral economy ของ Scott และทฤษฎี Relative deprivation ของ King & Ramsay จะได้พยายามอธิบายว่าเหตุใดจึงเกิดกบฏชาวนาขึ้น แต่ทั้งสองก็มิได้ให้คำอธิบายว่าความคิดและจิตสำนึกในการต่อต้านนั้นเกิดขึ้นมาได้อย่างไร และจิตสำนึกนั้นได้แสดงออกมาเป็นตัวตน (concretize) ได้อย่างไร

เมื่อใดก็ตามที่เกิดมีการต่อต้านระบบสังคมที่เป็นอยู่ ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้จะสามารถสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของชาวนาที่จะจัดตั้งรวมกลุ่มกันบนหน่วยหมู่บ้านได้ ดังนั้น การวิเคราะห์การต่อต้านของชาวนานั้นจึงจำเป็นต้องศึกษาภาคปฏิบัติการของกลุ่มชาวนาที่กระทำผ่านสถาบันดั้งเดิมต่าง ๆ ในชนบท เช่น งานศึกษาของ Yasumaru ได้ให้รายชื่อหัวข้อของสถาบันต่าง ๆ ในชนบทที่สมควรจะได้รับการสำรวจ คือ พิธีกรรมและธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ของหมู่บ้าน (village festivals) สมาคมกลุ่มผู้จาริกแสวงบุญ (การเดินทางไปนมัสการสถานที่ต่าง ๆ) กลุ่มผู้อาวุโสหรือกลุ่มอายุต่าง ๆ ระบบการ

แลกเปลี่ยนแรงงาน คติความเชื่อพื้นบ้าน ระบบการสื่อสารในชีวิตประจำวัน เป็นต้น (หน้า ๔๑๘) นอกจากนี้ เราจำเป็นต้องขยายกรอบความคิดที่เกี่ยวกับเรื่องการต่อต้านของชาวนาชนบทเท่าที่เคยมีอยู่ แต่ก่อนนี้ผู้ที่ทำการศึกษาเรื่องการต่อต้านมักจะให้ความสนใจแต่เฉพาะเมื่อเกิดการลุกฮือขนาดใหญ่ในรูปแบบของกบฏชาวนาเท่านั้น และได้มองข้ามรูปแบบการต่อสู้เล็ก ๆ น้อย ๆ ที่กระทำอยู่ในชีวิตประจำวัน บทความของ Scott ได้ให้รายละเอียดรูปแบบการต่อสู้อันหลากหลายที่เกิดขึ้นในมิติของชีวิตประจำวันของชาวนา มาเลเซียที่มีต่อการนำเอาเครื่องจักรการเกษตรเข้าไปใช้ เช่น การทำสงครามน้ำลาย การใช้ moral black mail การปล่อยข่าวลือ การขโมยชิ้นส่วนของเครื่องจักรไปซ่อน เป็นต้น Yasumaru ก็ได้รวบรวมการต่อต้านของชาวนญี่ปุ่นในรูปแบบต่าง ๆ ในช่วงสมัยเอโดะ ที่เริ่มต้นตั้งแต่การรวมกลุ่มกันเดินทางมาเรียกร้องไปจนถึงการก่อการกบฏ

ในการวิเคราะห์การต่อต้านของชาวนานั้น ถึงแม้เราจะมองเห็นว่าในกรณีส่วนใหญ่แล้ว แม้ชาวนาจะทำการต่อต้านในรูปแบบของการกบฏ แต่ก็มักจะจบลงด้วยการพ่ายแพ้ ถูกปราบปราม (นอกจากกรณี ยกเว้นบางกรณี) แม้กระนั้น เราก็ไม่ควรที่จะมองข้ามผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการต่อต้านในแต่ละ

ครั้ง ไม่ว่าจะเป็ผลกระทบที่มีต่อฝ่ายผู้ปกครองที่แสดงออกในด้านการปฏิรูประบบการปกครอง จัดหาสวัสดิการสังคม หรือผ่อนปรนการกตขีชฐีรต ก็ตาม นอกจากนั้น ก็ควรจะได้ศึกษาถึงผลกระทบที่มีต่อกลุ่มชวนากลุ่มอื่น ๆ หรือชบวนกรชวนาใหม่รุ่นหลัง ๆ ที่ได้รับแรงบันดาลใจ รวมทั้งได้ยึดเอาผู้นำต่อสู้ในรุ่นแรก ๆ เป็นวีรบุรุษของชบวนกรของตน เป็นต้น ฉะนั้นวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ของชบวนกรต่อต้านของชวนาจึงน่าที่จะให้ความสนใจกับการประสนารูปแบบใหม่ และแก้^{ผู้}ของการต่อสู้ของชวนา ลักษณะทั้งที่มีความต่อเนื่องและความขาดตอนจนเกิดเป็นลักษณะใหม่ (innovation) เพื่อทำความเข้าใจกับพัฒนาการทางด้านจิตสำนึกอุดมการณ์ของกลุ่มชวนาด้วย

๕. สรุป

กล่าวโดยสรุป หนังสือเล่มนี้มีความสำคัญและมีประโยชน์มากสำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมในทุก ๆ ด้านของ “ชวนา” ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่มีความสำคัญมากที่สุดกลุ่มหนึ่งและถูกมองข้ามละเลยมากที่สุดจากประวัติศาสตร์และสังคมศาสตร์ รวมทั้งเป็นประโยชน์ต่อนักสังคมศาสตร์ทุก ๆ สาขาที่จะนำการศึกษาสังคมศาสตร์อย่างมีประวัติศาสตร์

และสำหรับนักประวัติศาสตร์ที่ต้องการศึกษาประวัติศาสตร์อย่างมีสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะการบุกเบิกด้านการศึกษาสังคมชวนาในเอเชียอาคเนย์ แต่เนื่องจากหนังสือเล่มนี้เป็นภาษาอังกฤษและอาจจะอ่านได้ค่อนข้างยาก จึงสมควรที่จะมีการแปลบทความต่าง ๆ ออกมาเป็นภาษาไทย เพื่อให้สามารถเผยแพร่ได้กว้างขวางยิ่งขึ้น และจะมีประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับผู้รักการศึกษาค้นคว้าชวนาไทยที่จะได้มีโอกาสเปิดโลกทางวิชาการของตนต่อการรับรู้สิ่งที่เกิดในประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียง อย่างไรก็ตาม เนื่องจากมีหลายบทความในหนังสือเล่มนี้ที่มีการนำเอาทฤษฎีใหม่ ๆ มาใช้อธิบายบรรดาทฤษฎีใหม่ ๆ เหล่านี้เกิดขึ้นในโลกตะวันตก และอาจจะยังไม่เป็นที่รับรู้ ค้นเคยหรือเป็นที่เข้าใจสำหรับวงวิชาการเมืองไทย ดังนั้น ควรคู่ไปกับการแปลบทความในหนังสือเล่มนี้ออกมาเป็นภาษาไทย ก็น่าที่จะมีนักวิชาการไทยบางท่านที่ได้มีโอกาสสัมผัสและทำความเข้าใจทฤษฎีใหม่ ๆ ได้ช่วยเขียนเผยแพร่เพื่อวางรากฐานความคิดความเข้าใจในเนื้อหาของทฤษฎีใหม่ ๆ เหล่านี้ด้วย

กาญจนา แก้วเทพ

คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหิดล